

GENIUS LOCI

LASZLOVSZKY 60

edited by
Dóra Mérai
and

Ágnes Drosztmér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó

ARCHAEOLINGUA

Genius loci **Laszlovszky 60**

edited by

Dóra Mérai

and

**Ágnes Drosztmér, Kyra Lyublyanovics,
Judith Rasson, Zsuzsanna Papp Reed,
András Vadas, Csilla Zatykó**

Budapest 2018

The publication of this volume was generously funded by

ISBN 978-615-5766-19-0

© by the Authors and Archaeolingua Foundation

2018

ARCHAEOLOGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13

www.archaeolingua.hu

Copy editing and language editing: the editors

Layout: Zsanett Kállai

Map: Viktor Lagutov, Zsuzsa Eszter Pető, Mária Vargha, István Gergő Farkas

Front cover design: Eszter Bence-Molnár

Table of contents

Tabula gratulatoria	v
Kiadói előszó	vi
Publisher's Preface	viii
Köszöntő	x
Salutation	xi

Boundaries, Frontier Zones / Határvonalak, határvidékek

ALEKS PLUSKOWSKI – ALEX BROWN – SEWERYN SZCZEPANSKI – ROWENA BANERJEA – DANIEL MAKOWIECKI What Does a Frontier Look Like? The Biocultural Dynamics of the Lower Vistula Borderland in the Middle Ages	2
STEPHEN POW The Mongol Empire's Northern Border: Re-evaluating the Surface Area of the Mongol Empire	8
IAN WOOD Two Roman Frontiers and Their Sub-Roman Afterlife	14

Crossing Borders / Határokon át

SZAKÁCS BÉLA ZSOLT Gyulafirátót, avagy a rendi építészeti hagyományok átjárhatósága	19
CRISTOPHER MIELKE A Queen's Crusading Connections: Yolanda of Courtenay, the Fifth Crusade, and the Military Orders	25
BÁRÁNY ATTILA Angol keresztes a magyar végeken: Robert de Champlayn	28
CRISTIAN GAȘPAR Trespassing Pigs, Sons of Whores, and Randy Dogs: Marginalia on a Medieval Document from Caransebeș/Karánsebes	32
VADAS ANDRÁS A kecskeméti marhahajtók megpróbáltatásai és egy végvár jóllakott őrsége	38
LÁSZLÓ KONTLER Borders and Crossings: A Jesuit Scientist in the Whirlwind of Enlightened Reform	41
PAUKOVICS GERGŐ Hajszja az örök fiatalságért. Dr. Voronoff és a dübörgő 20-as évek	45
PINKE ZSOLT – STEPHEN POW A Gangesz-deltából a globális porondra: történeti ökológiai szempontok a kolera kórokozó (<i>Vibrio cholerae</i>) elterjedési területének átalakulásához	50
MARCELL SEBŐK Tangible Cultural Heritage: The Early History of Blue Jeans	55

Inhabiting the Landscape / Élet a tájban

SÓFALVI ANDRÁS	
A Barcaság határai és 13. század eleji településképe a Német Lovagrend adományleveleiben	60
NIKOLINA ANTONIĆ	
The Hospitallers' Estate of Čičan and its Neighbors: Spatial Analysis Yields New Information	64
ÜNIGE BENCZE	
The Abbey of Meszes: New Insights on the Site Location	68
MÓGÁNÉ ARADI CSILLA – MOLNÁR ISTVÁN	
Kísérlet a bárdudvarnok-szentbenedeki premontrei prépostság környezeti rekonstrukciójára	72
BEATRIX ROMHÁNYI	
Monasteries along the Danube	77
PUSZTAI TAMÁS – P. FISCHL KLÁRA	
A dél-borsodi síkság bronzkori és középkori településstruktúrájának összehasonlítása	82
VIZI MÁRTA	
Komplex régészeti kutatás egy egykori dél-dunántúli mezőváros területén	89
BATIZI ZOLTÁN	
Fagyosasszony és Kammerhof	95
PÁLÓCZI HORVÁTH ANDRÁS	
A középkori Kenderes településszerkezete	99
SZŐCS PÉTER LEVENTE	
Adatok Nagybánya és vidéke középkori egyházi topográfiájához	103
ZATYKÓ CSILLA	
Eltűnt berzencei malmok	108
SZABÓ PÉTER	
Középkori cseh erdőgazdálkodás a choustníki uradalom erdőszámadásainak tükrében	113
ANDREA KISS	
Before and After the Great Heat and Drought of 1540: Multiannual Trends of Grape and Grain Harvest Dates in the Vienna Hospital Accounts	117
LÁSZLÓ BARTOSIEWICZ	
“Kleine Fische, gute Fische” – But Sturgeon is Great	121
LYUBLYANOVICS KYRA	
Vad háziállat, házi vadállat: Számi rénszarvastartás a középkori és kora újkori Norvégiában	126
JUDITH RASSON	
Mountains in the Lifeways and History of Northern Macedonia	138
JEREMY MIKECZ	
Crossing the Abyss: The Apurímac Canyon at the Time of the Spanish Invasion of Peru (1533)	142

Busy Places / Nyüzsgő terek

PETROVICS ISTVÁN	
Újabb adatok Pécs késő középkori történetéhez	147
URBÁN MÁTÉ	
Lokális búcsújáró helyek a késő középkori Nyugat-Dunántúlon	151
BALÁZS NAGY	
The Marketplace of Csütörtök – A Local Market in Fourteenth-Century Hungary	156
KATALIN SZENDE	
The Sopron Fish Market	159
GERHARD JARITZ	
The Craftsman's Voice and Words in Late Medieval Austrian Urban Space	165

TABLE OF CONTENTS

ANA MARIA GRUIA Healthcare in Cluj in the Sixteenth Century: Overlapping Professions	168
ANA MARINKOVIĆ John Capistran's Mantle and the Early Propaganda of Franciscan Observant Cults in Dubrovnik	171
SABINA MADGEARU Ceremonial Space in Front of Medieval Buda: An Illuminated Fifteenth-Century French Vision	175
VÉGH ANDRÁS Óbuda látképeken	177

Layers of the Past / A múlt rétegei

KODOLÁNYI JUDIT Templomok és temetők a visegrádi Sibrik-dombon	181
ROSTA SZABOLCS Egy új lehetőség kapujában – tatárjárás kori védművek a Kiskunságban	186
BOTÁR ISTVÁN Árpád-kori edényégető kemence Csíksomlyón	193
PETAR PARVANOV Fire and Stone: Placing Flints in Graves in Late Medieval Kaliakra	197
GYARMATI JÁNOS Kumpi Wasi. Textilműhely egy inka tartományi központban	201
ZSUZSANNA PAPP REED Post It: Notes from Thirteenth-Century St Albans	207
VALERY REES The Salt of Genius: Marsilio Ficino on Food, Spices, and Nutrition	213
ROSSINA KOSTOVA The Mother of God Monastery near Varna, Bulgaria: More about Missionary Monasteries in Bulgaria in the Ninth and Tenth Centuries	217
DANIEL ZIEMANN The Imperial Abbey of Corvey in the Ninth and Tenth Century: At the Crossroads of Power	221
VIRÁGOS GÁBOR Kartal vagy Cyko? Kísérlet egy középkori nemesi család történetének rekonstruálására	226
TÓTH BOGLÁRKA – BOTÁR ISTVÁN A sepsikilyéni unitárius templom tetőszerkezeteinek kormeghatározása	244
RÁCZ MIKLÓS Egy tiszazugi újkori négyosztatú ház – Dokumentálás és építéstörténet	248

Objects beneath Our Feet / Tárgyak a föld alól

LANGÓ PÉTER A Tiszakeszi-Szódadombon talált kora Árpád-kori kereszt	254
RÁCZ TIBOR – NAGY BALÁZS Tatárjárás kori kincslelet Jászkarajenőről	258
SZENDE LÁSZLÓ Lehetett-e hadijelvény a csajági kereszt?	267
NÓRA UJHELYI Thoughts about Medieval Book Fittings from the Castle of Visegrád	270
MÁRIA VARGHA – THOMAS KÜHTREIBER Treasures of the "Lower Ten Thousand"? Hoards of Iron Objects	273

TABLE OF CONTENTS

K. NÉMETH ANDRÁS „Sarlóját ez okért bőszy fegyverré köszörülte” Késő középkori kiegyenesített sarló Kospa falu helyéről	280
MAXIM MORDOVIN A Collection of Fifteenth- and Sixteenth-Century Cloth Seals from Szolnok	285
TÜNDE KOMORI Ottomans in Pest in the Light of “Luxury” Ceramics: Four Cups from Kígyó Street	289
WICKER ERIKA A 17. századi rácszentpéteri kincslelet	294

Marking the Place / Helyek és jelek

CSERNUS SÁNDOR Keresztes családtörténet és kőbe vésett emlékezet	300
LŐVEI PÁL A pilisszántói keresztes kő legendája	305
MÉRAI DÓRA Sügérek a Nyárádméntén: Sigér Mátyás síremléke leporolva	311
VESZPRÉMY LÁSZLÓ A bambergi lovas szobra és Szent István	316
TAKÁCS MIKLÓS A pétervárad-tekiai reneszánsz kőfaragvány	321
ANNELI RANDLA What and Whom Should We Remember? The Case of the Teutonic Order’s Church and Castle in Pöide, Livonia	325

Heritage Sites, Sacred Places / Örökségi helyszínek, szent helyek

ALEKSANDAR PANTIĆ The Ambiguity of Heritage Interpretation: A Late Roman Tomb in Brestovik, Serbia	330
GYÖRGY ENDRE SZÓNYI Rocamadour: Monastic Center, Pilgrimage Place, Art Historical Interest, World Heritage Site	335
KATEŘINA HORNÍČKOVÁ A Penitent Judas Iscariot: An Exemplum of Christian Morals on the Eve of Hussitism?	339
JAMES PLUMTREE Buddha, Lenin, and the Prophet Muhammad Approaching the Landscape and Cultural Heritage of Issyk-Ata	343
ROBERT SHARP The Thames Estuary: The Cultural Heritage and Memory of the Thames Estuary at Southend-on-Sea	349
ESZTER SPÁT Constructing Religio-Ritual Heritage: The New Shrine of Shekhsê Batê in Khetar, Northern Iraq	353
ZSUZSANNA RENNER Delhi, Old and New: Changing Cityscapes and the Cultural Heritage of India’s Capital City	357
FELD ISTVÁN Pseudovár vagy történeti rekonstrukció?	364
ILON GÁBOR A velemi régészeti témaparkról	371
WOLLÁK KATALIN Örökség alapú fejlesztés Kölkeden	374

TABLE OF CONTENTS

Places of Memory / Az emlékezet helyei

JÁNOS BAK	
Nádor 20 Capriccio	380
SZENTPÉTERI JÓZSEF	
Pilistól Tételig. Elektronikus levélféle a 60 esztendőös Laszlovszky Józsefnek	382
RICHARD HODGES	
Scarlino in the 1980s, Forty Years On	386
KLANICZAY GÁBOR	
Egy hozzászólás Kremsben	390

Keresztes családtörténet és kőbe vésett emlékezet

(A Joinville-ek clairvaux-i síremléke)

C S E R N U S S Á N D O R *

A 13. századi francia történetírás egyik legkülönlegesebb alkotása, csúcsteljesítménye Jean de Joinville Szent Lajosról írott műve.¹ Kevésbé ismert, hogy Joinville-től más írások is maradtak ránk.² Van köztük egy igen eredeti dokumentum, egy síremlék-kőtábla, mely első látásra a Joinville-ek clairvaux-i családi temetkezési helyéhez készített rövid – sírfeliratnak azonban kissé hosszú – családtörténet.³ A forrás egyedi és különleges: nem tudunk arról, hogy Clairvaux-ban mások számára hasonló kőtáblák készültek volna.⁴ A felirat Joinville könyvével (1305–1309) szinte egy időben keletkezett, sőt, elmondható róla, hogy annak szellemében íródott. Egyértelműen kiderül, hogy a szerzője maga Joinville; eszerint szövege az ő történetírói tevékenységének a része. Négy generációnak, öt neves ősének – és saját magának – állít emléket. Ezek a következők: III. Geoffroy, a fia, IV. Geoffroy, az ő fia, V. Geoffroy és öccsei Guillaume, reimsi érsek és Simon, Joinville ura, valamint az utóbbinak a fia, Jean de Joinville. Közülük azonban kettőnek (IV. és V. Geoffroy) biztosan nem került a teste Clairvaux-ba, hiszen ők a Szentföldön haltak meg, és arra sincs adat, hogy a maradványaik hazajutottak volna az apátságba. Ők csak virtuálisan lehettek ott jelen, s képletesen csatlakozhattak III. Geoffroy és Simon de Joinville Clairvaux-ban elhelyezett teste mellé, de talán így még fontosabb szerepet tölthettek be: összeköttették Clairvaux-t, a Szentföldet és a Joinville-eket.⁵

Együttes jellemzőjük, hogy a világiak közül mind viselték a *sénéchal* méltóságot, és ezen túlmenően mind keresztes lovagok is voltak. Sőt, közülük ketten keresztes lovagként (tehát Joinville – és Szent Lajos – felfogása szerint kereszten, vagyis mártírként) haltak meg. Guillaume érsek esete a szokványostól több szempontból eltérő:

elődei ugyanis többnyire Reims-ben, a Szent Remigius Bazilikában vagy a katedrálisban nyugszának. Az eltérést valószínűleg halála körülményei és a Joinville-ek clairvaux-i kötődése együtt magyarázza. Az érseket egyházi és politikai karrierje emelte a bárói dinasztia legjelentősebb tagjai közé, és ez biztosított neki sírhelyet Clairvaux temetőjében, melyet unokaöccse az emlékkő állításával „családi emlékhellyé alakított.”⁶

Clairvaux, a keresztes eszmeiség egyik legfőbb központja minden szempontból ideális temetkezési helyszín volt a Joinville család, és a tetteiket megörökítő emlékkőszámára. Mint ismeretes, a II. keresztes hadjárat meghirdetése Szent Bernát nevéhez fűződik (Vézelay, 1146. március 30.). Az apát húsvéti prédikációjának óriási hatása volt, melynek eredményeképp a VI. Lajos francia király által vezetett sereghez champagne-iak és burgundiak tömegei is csatlakoztak (köztük a grófját követő III. Geoffroy de Joinville). A sírfelirat azonban több, mint egy informatív, szerzője történetírói tevékenységét kiegészítő dokumentum. Ahhoz, hogy Joinville cselekedetének igazi jelentőségét és szimbolikus üzenetét fölmérhessük, több szempontot figyelembe kell venni: a *formát*, a *helyszínt*, a *tartalmat*, az *időpontot* és a közvetlen *történeti* kontextust.

Egy ilyen emlékkő megalkotása Clairvaux-ban atipikus kezdeményezés. A korabeli elterjedt felfogás szerint „isten kegyelem Clairvaux-ban meghalni,” mert Clairvaux a „mennyei Jeruzsálem kapuja.”⁷ Az apátsági temetkezési hely világosan tükrözte a rend által interpretált égi és földi hierarchiát.⁸ A szabályok szigorúak: az apátsági templomban nem temetkezhetek világiak,⁹ és kerülni kellett a hivalkodást. A püspököket is „szent hivataluk” minden ékessége nélkül, pl. fából, tehát elporladó anyagból készült pásztorbottal temették el. Kötelező volt a szerénység és az alázat. A sírokon többnyire nem voltak nevek, nem volt díszítés, nem volt megkülönböztető jel,

* Szegedi Tudományegyetem, BTK Történeti Intézet. (A tanulmány a Lendület „Magyarország a Középkori Európában” MTA-DE Kutatócsoport / LP2014-13/2014 programja keretében készült.)

az elhunytak nem kaptak külön síremléket. Itt is a két királyné sírja a kivétel, valamint Guillaume de Joinville-é. Guillaume sírja ugyanis az egyetlen főpapi sír, mely tartalmazta az elhunyt eredeti aranyozott, díszes pásztorbotjának maradványait, aranygyűrűjét és díszűjét. Sírját ólom fedte, s a sírkövén is volt egy rövid felirat: *Hic jacet dominus de Joinville episcopus Lingonensi, postea Remensis archiepiscopus.*¹⁰

A fentiek alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a síremlék és a szövege sem illik bele az imént bemutatott, szigorú alázatot követelő ciszterci szellemiségbe. Sőt, inkább ellentétes azzal – mondhatni: hivalkodó. Joinville ignorálja a clairvaux-i hagyományokat, amire viszont kell, hogy legyen valami magyarázat. Különösen, mivel – eszerint – megtehetette.

A feliratban szerepel, hogy 1311-ben készült, nem sokkal azután, hogy Joinville befejezte könyvének X. Lajos számára készült kéziratát.¹¹ Úgy tekinthetünk rá, mint főművének kiegészítésére, és egyben mint egy alkotói folyamat lezárását kihangsúlyozó aktusra – ha úgy tetszik, annak „zárorókövére.” Tartalmi szempontból a szöveg azért is érdekes, mert olyan információkat oszt meg velünk, amelyekről Joinville máshol nem beszél: például a család V. Geoffroyhoz és Oroszlánszívű Richárdhoz kötődő címerpajzsának létezését innen tudjuk meg (és nem Joinville szentföldi krónikájából – ami pedig logikusabb lett volna). Innen derül ki az is, hogy történetírónk szentföldi tartózkodása idején a Krak des Chevalliers-ban is járt. Joinville egyébként főművében ennél sokkal lényegtelenebb szentföldi élményekről beszél. Ugyancsak a sírfeliratról tudunk a címerpajzs hazahozataláról, miáltal a lovag képletes jelenlétéről ő maga, „Joinville mostani ura” gondoskodott, mégpedig „azért, hogy imádkozzanak érte.”¹²

Hasonlít a szöveg Joinville főművére abban, hogy szerzője itt is előtérbe állítja saját személyét. Találunk azonban különbségeket is. Az egyik az, hogy felirat szövege eltér Joinville addigi írói-történetírói gyakorlatától: a könyvében ugyanis a *sénéchal* a saját családjáról szinte egyáltalában nem szól.¹³ Ezúttal azonban szakít addigi gyakorlatával: családja dicsőségét a nyugati kereszténység egyik kultikus helyén, az „égi Jeruzsálem kapujában,” kőbe vésetve kívánta megörökíteni.

Bizonyos, hogy Joinville-t nem kizárólag a tájékoztatás igénye motiválta; gesztusa fontos

konkrét és szimbolikus üzeneteket is közvetít. Az egyik ilyen üzenet, hogy senki ne feledje: a Joinville-család és a *sénéchal* tisztség örökletes módon és megbonthatatlanul kapcsolódik egybe. A Joinville-ek igen szívós küzdelmet folytattak annak érdekében, hogy megszerezzék a *sénéchal* méltóságát (ez először III. Geoffroynak sikerült) és azt örökletessé tegyék a családban, ami Simon nevéhez fűződik.¹⁴ A másik üzenet a szentföldi kereszties hagyományok fontosságának kihangsúlyozása. A kettő szorosán összefügg és egymást erősíti. A feliraton azoknak a dicső lovagoknak a teljesítménye és emléke idéztetik meg, akik a Szentföldön harcoló kereszties lovagok voltak. (Ez teljes mértékben megfelel Clairvaux szellemiségének is.) Viszont Joinville sem itt, sem máshol nem említi (noha tehetné) az albigensek elleni háborút.¹⁵ Történetíróink esetében bizony előfordul, hogy (el)hallgatásaik is beszédesek.¹⁶

A sírkő és a felirata elkészíttetésével Joinville célja egy igazi családi emlékmű, egy kis virtuális családi nekropolisz megalkotása volt. A dinasztia azon neves báróit idézi meg itt – és csak azokat –, akik a két legfontosabb területen kiemelkedőt alkottak, akik a maguk helyén megvalósították azt a kettős küldetést, amit a szent király példája sugallt számukra.¹⁷

A 14. század első évtizedének a végén azonban ez az aktus szélesebb értelmet nyer, ha Joinville udvari méltóságára, a hivatalára és a grófság helyzetére gondolunk. Itt a champagne-i *sénéchalok* bárói dinasztiajának „rangidős” méltóságviselője állít emlékművet elődeinek, és idézi meg általa azoknak a hűséges báróknak és lovagoknak az emlékét, akik generációkon keresztül szolgálták hűbérurukat, „Champagne-országukat” és királyukat, akik teljesítették keresztényi kötelességüket és keresztiesként harcoltak, netán mártíromságra jutottak.

Különös hangulatot kölcsönöz a szövegnek, hogy a sírfelirat elkészültekor valójában Champagne grófsága *de jure* – territoriális entitásként, úgy, ahogy Joinville szolgálta és szerette – többé már nem létezett: bekebelezte a IV. Fülöp által „a régi világ” fölszámolásán munkálkodó agresszív és mohó központi királyi hatalom.¹⁸ Úgy tűnik, hogy Joinville látja, hogy mi történik, és tudatában van annak, hogy ez a változás visszafordíthatatlan. Ami azt is jelenti, hogy az a személy, aki a

clairvaux-i sírkő feliratával emlékművet alkot, valójában nem csak Champagne egyik jelentős, hanem egyben az utolsó igazi *sénéchalja* (akkor is, ha a cím a családon belül még több generáción keresztül öröklődik.)¹⁹ János úr ezzel nemcsak saját családjának állít emléket, hanem a korábbi értelemben vett *sénéchali* méltóságnak is; egyben tiszteleg az általuk szolgált grófok és Champagne grófságának mindörökre elveszett „ősi” önállósága előtt. S talán épp ez az aspektus legitimálja az alázatot követelő ciszterci gondolkodással első látásra nem összeegyeztethető, „hívalkodó” sírkő felállítását, feliratának tartalmát és clairvaux-i befogadását. Clairvaux hatása egyetemes, de ezzel összefüggésben, és nem mellékesen: az apátság Champagne szent helye.

Az emlékmű-állítással a Joinville-család clairvaux-i története véget ér. Az agg *sénéchal*, „a szent király barátja,” ugyan aktív marad, ha feladatai szólítják,²⁰ de visszahúzódik a várába. Oltárt épít Szent Lajos tiszteletére és kultuszának ápolására. Ugyan hiába kéri és várja „a szent igaz testének ereklyéit,” de jóvoltából, a szent királyért „örök időkre” a „legőszintébb áhítattal imádkoznak” itt. A nemzeti monarchiát lendületbe hozó dinasztikus szentkultusz kiépítésén munkálkodó IV. (Szép) Fülöp propaganda céloktól vezérelve és a szent kultuszának erősítése érdekében szétesztja a szent király csont-ereklyéit a különböző egyházak és politikai partnerek között. Joinville kérését azonban végül sem Fülöp, sem pedig fia, X. Lajos nem teljesíti.²¹

A későbbi Joinville-ek testét majd a Várban lévő Szent Lőrinc-templom fogadja be – ahol a *sénéchal* hitének és reményeinek megfelelően – örökre élvezhetik „a Szent” jelenlétét és védelmét.²² A *sénéchal* a dinasztikus temetkezés terén új lapot nyit a család történetében: elsőként ő maga már nem Clairvaux-ba (bár neve természetesen még jelen van a clairvaux-i sírkő dicsőség-listáján is), hanem a Joinville-ben lévő (III. Geoffroy által alapított) Szent Lőrinc templomába temetkezik.²³ Oda, ahol – mint könyvének záró részében olvashatjuk – álmában meglátogatta őt és beszélgetett vele barátja, Szent Lajos.²⁴ Ezzel János úr a szent király jóindulatára bízta családját, és annak a világnak a védelmét, melyért – nehéz szívvel – még lázadni is kész.²⁵

Ilyen megvilágításból nézve a clairvaux-i sírkő egy oltár is, mely a nyugati keresztény vi-

lág egyik legszentebb helyén, a dicső tetteket véghezvitt champagne-i bárók emlékét idézve őrzi tovább a Champagne-i Grófság – s az immár visszavonhatatlanul eltűnőben lévő feudális lovagkor dicsőségének, kötelmeinek és főleg, szabadságainak – emlékét. Jelzőkő ez a feudális világ és a középkori modernség határán. Egy ritka kifejező emlékmű – mondhatnánk, egy *lieu de mémoire*. Kőbe vésett requiem egy hajdanvolt territoriális fejedelemségért, báróiért és lovagjaiért. Joinville – éppen úgy, mint könyvének utolsó fejezeteiben – valójában itt is lezár egy korszakot, búcsúzik és végrendelkezik.

Jegyzetek

- ¹ Kiadva: Jean de Joinville, *Szent Lajos élete és bölcs mondásai*, közléteszi Csernus Sándor (Budapest: Balassi Kiadó, 2015).
- ² Egymástól nagyon eltérő jellegű, illetve műfajú dokumentumokról van szó. A legrégebbi egy Akkonban, 1250-ben megírt, képekkel díszített *Credo*, a legkésőbbi egy X. Lajos királynak Champagne *sénéchalja* minőségében, 1315-ben írott levél.
- ³ Elkészítését 1309-re vagy 1311-re teszik. Gaston Paris, „Jean, sire de Joinville,” in *Histoire littéraire de la France*, XXXII, szerk. Paul Meyer (Paris: Imprimerie Nationale, 1898, Kraus Reprint, Nendeln / Lichtenstein, 1972.), 457–458. A szövegét csak 17. századi lejegyzésekből ismerjük. A másolata már Claude Ménard Joinville-kiadásában (1617) megjelent. A felirat és a királynak írott levél első tudományos igényű publikálása Natalis de Wailly-nak köszönhető, aki egymás mellé teszi a két ismert leírást is, a X. Lajosnak írott levelet pedig olyannyira az életmű szerves részének tekinti, hogy a *Szent Lajos élete* és a *Credo* szövege után illeszti, és folytatólagos paragrafus-számozással publikálja. Jean de Joinville, *Histoire de Saint Louis, suivie du Credo et la Lettre de Louis X.*, szerk. Natalis de Wailly (Paris: Renouard, 1868, Firmin Didot, 1974, New York: Johnson reprint 1965). P. Merlin, jésuite, *Observations historiques et critiques sur l'abbaye de Clairvaux, 2e partie* (Paris: [N. p.], 1885), 544–547.
- ⁴ Az eredetijét a forradalom alatt elpusztított, majd börtön né alakított clairvaux-i apátság temetőjében őrizték, mely a Joinville-család több generációjának nyughelyeként szolgált. A Szent Bernát (1091–1153) által 1115-ben alapított clairvaux-i apátság kiemelkedő szerepet játszott a kereszties mozgalom és ideológia dinamizálásában, s a régió (különösen Champagne és a két Burgundia) kereszties lovagjai erőteljesen kötődtek Clairvaux-hoz. Jean Laurent, „L'Abbaye de Clairvaux,” in *Abbayes et prieurés de l'ancienne France*, XXII, szerk. Dom Charles Beaumier és Jean Martial Léon Besse (Paris: Éditions Picard, 1911), 308–344., Jacques Berlioz, *Saint Bernard en Bourgogne: lieux et mémoire* (Dijon: Éditions du Bien Public, 1979).
- ⁵ „Mindenható Isten urunk, könyörgök, hogy fogadd kegyelmedbe Joinville urát, Jofroy-t, aki itt nyugszik.” Ezt követően felsorolja III. Geoffroy (igen jelentős) egyházalapításait, melyeket a cisztercieknek, a premontreieknek, a grandmontiaknak tett, kiemelve, hogy ő volt az, „aki megépítette a Szent Lőrinc templomot Joinville-ben,” továbbá hogy „ennek folytán mindazok, akik az ő leszármazottai, reménykedhetnek abban, hogy Isten a társaságába fogadta őt, mert a szentek tanúsága szerint, aki Istennek házat

emel a földön, saját háza lesz annak az égben. Korának legjobb lovagja volt, ami látható azon dicső tettekben, melyeket a tengeren innen és túl cselekedett.” és ezért kapta meg a Champagne *sénéchalja* méltóságát is, ő és örökösei, akik akkortól birtokolják is azt. „Tőle származott Jofroiz [a fia, IV. Geoffroy], aki Akkonban volt, s apja volt Guillaume-nak, aki Langres püspöke és Reims érseke lett, s aki az ólommal befedett sírban nyugszik, és fivérének, Simon-nak, aki Joinville ura és Champagne *sénéchalja* volt, aki a jó lovagokkal nagy hadi tetteket vitt véghez, innen és túl a tengeren, s ott volt János királlyal Damietta megvételénél, s apja volt Jánosnak, Joinville mostani urának és Champagne *sénéchaljának*, aki most is él, és ezt a feliratot elkészíttette az ezer CCC és XI-ik esztendőben, s akinek Isten adjon meg mindent, miről tudja, hogy lelkének és testének szüksége van rá. Ennek a Simonnak a fivére, Jofroy Toulart [Geoffroy V. Le Trouillard], aki Joinville ura és Champagne *sénéchalja* volt, s nagy tetteket vitt véghez a tengeren innen és túl, a jó lovagok közül való, és mert a Szentföldön halt meg testéből származó örökös nélkül, és hogy dicsősége mégse enyészzen el, Joinville mostani ura magához vette és hazahozta a pajzsát, amikor hat évig Franciaország szent királyát, Lajost szolgálta a Tengerentúl, mely király a mondott úrnak sok jót cselekedett. Ez a Joinville úr a pajzsot a Szent Lőrinc templomba tétette, hogy ott imádkozzanak érte, mert ezt a címerpajzsot a mondott Jofroy Angliai Richárd királytól kapta, aki harci bátorságáért megosztotta vele címerét. Az első Joffroy, aki itt nyugszik, M C XXXII augusztus havában halt meg.” Wailly adja az eredeti szöveg két átiirt és általa alaposan átnézett változatát. Joinville, *Histoire de Saint Louis*, 544–545. (Merlin és Ménard másolata) és 546–547. (Wailly rekonstruált szövege). Lásd még Laurent Veysseyre, „La tombe découverte à l’Abbaye de Clairvaux en 1820 est-elle celle de Guillaume de Joinville, archevêque de Reims (+1226),” *Bibliothèque de l’École des Chartes* 164, No. 1 (2006): 34–35, http://www.persee.fr/doc/bec_0373-6237_2006_num_164_1_463656 (letöltve 2017.10.10.)

⁶ Guillaume de Joinville (?–1226) jelentős egyházi személyiség, államférfi, a Párizsi egyetemen is oktató teológus, Franciaország nagy tekintélyű preláta. Langres püspöke, Franciaország *pair*-je, Reims érseke, aki Reimsben a koldulórendek betelepülésének nagy támogatója volt. Reims érsekéként (1219. június 10. –1226. november 6.) ő koronázta meg VIII. Lajost és Kasztíliai Blankát (1223. augusztus 6.), s 1226-ban pápai legátusi minőségében elkísérte a királyt az albigenek elleni keresztes hadjáratra. Guillaume részt vesz Avignon ostromában, de vérhasban megbetegszik és a közeli Saint-Flour püspökségében hal meg, két nappal VIII. Lajos halála előtt. Veysseyre, „La tombe,” 28–29.

⁷ Clairvaux Citeaux első négy alapításainak egyike, sorrendben: La Ferté (1113), Pontigny (1114), Clairvaux (1115) és Morimond (1115), mely az egész nyugati kereszténységre kisuágzó tekintélyét nagymértékben köszönhette alapítójának, Szent Bernátnak. Az ő írásai alapján úgy tartották, hogy Clairvaux, „a másik Jeruzsálem, melyet a szellem teljes áhítata, a mennyei élet imitációja és egy mély spirituális rokonság köt az égi városhoz.” Szent Bernát szerint „a ciszterci szerzetesi élet regulája alkotja az ember számára a legrövidebb utat, mely elvezeti végső céljához, a mennyei Jeruzsálemhez.” Veysseyre, „La tombe,” 20–21. Konrad von Eberbach (Conrardus Eberbacensis) Szent Bernátnak tulajdonított szavai szerint: „Ha Júdás, a kárhozat gyermeke, ki eladta és elárulta az Urat, Krisztusnak ezen iskoláját járná, s ha rendünk tagja lenne, a penitencia által elnyerhetné bűnének bocsánatát.” Idézi Uo., 21. és 79. 80. lj. A keresztes ideológiával összefüggésben: Zsengellér József, „A keresztes háborúk teológiai, spirituális és egyházpolitikai háttere,” in *Magyarország és a keresztes*

háborúk. Lovagrendek és emlékeik, szerk. Laszlovszky József, Majorossy Judit és Zsengellér József (Máriabesnyő – Gödöllő: Attraktor, 2006), 48–50, 53.

- ⁸ Az apátsági templomon belül találjuk a szentek, a bíborosok, a püspökök és érsekek sírhelyei mellett Szent Bernát anyjának, valamint a két champagne-i grófnő és egyben navarrai királynő, I (IV.) Thibaut harmadik felesége, Marguerite de Bourbon (1211–1256) és Szent Lajos leánya, II. (V.) Thibaud felesége, Franciaországi Izabella (megh. 1271) sírjait.
- ⁹ A helyzet részletesen dokumentált leírása: Zsengellér, „A keresztes háborúk,” 23–25.
- ¹⁰ Nem tudjuk, hogy az érsek kívánsága volt-e, hogy Clairvaux-ban temessék el (mint láttuk, az érsekek többnyire Reims egyházaiban találtak nyughelyet), de az eddigiek alapján az sem lenne indokolatlan. Guillaume Avignon mellett halt meg, sírja valószínűleg azokat a sírmellékleteket őrizte meg, amelyeket még ott helyeztek mellé. Föltelezhető, hogy testének Clairvaux-ba viteléről öccse, Simon de Joinville gondoskodott, aki urával 1226-ban úgy döntött, hogy nem folytatja tovább az albigenek elleni hadjáratot. Guillaume sírja a francia forradalom után üzemmé, majd a 19. század elején börtönné alakított épületegyüttesben végzett munkálatok során került elő. A legkorábbi pusztítások során kibontott sírok esetében a szentek csontjait részben szétoztották a környező egyházak között, a többi egy közös sírba tették. Föltehetően ez volt a sorsa Clairvaux-ban eltemetett Joinville-eknek is – kivéve Guillaume síremlékét. A Guillaume sírja fölötti rész is eltűnt (az ólmot felhasználták, a márványt eladták), de maga az ekkor már teljesen jeltelemmé vált sírhely éppen akkor nem zavarta az ipari tevékenységet és építkezéseket, tehát nem lett megbolygatva. A francia állam 2016-ban döntött úgy, hogy a területet felszabadítja és megkezdi műemléki restaurációját.
- ¹¹ „Leíratott az isteni kegyelem 1309-ik esztendejében, október havában.” Joinville, *Szent Lajos* §769.
- ¹² *Épitaphe* – Jean de Joinville, *Histoire de Saint Louis*, 545.
- ¹³ János úr könyvében mindössze egyszer szól az apjáról, s futólag, más történetek kapcsán és csak mellékesen említi az anyját, feleségét, gyermekeit és testvérét. Közvetlen családjából csak Simon szerepel saját nevén és történeti összefüggésben (amikor fölmenti Troyes-t). A többiek ebből a szempontból teljesen mellékes kontextusban bukkannak föl, és nem saját nevükön említve (kivéve a keresztes hadjáratba indulását közvetlenül megelőzően született fia, akit a birtoka nevével említ), a nők viszont mindig más férfi szereplő nevéhez kapcsolva jelennek meg. Joinville, *Szent Lajos*, § 84 („Simon, Joinville ura”), § 45, 112, 323, 326, 435 („anyám, asszony-anyám”) § 110, 277 („fivérem”), § 110 („a fiam, Ancerville ura és első feleségem, Grandpré grófjának nővére”), § 238 („Soissons grófja, akinek nőül vettem az unokahúgát”), § 466 („Gautier úr, Reynel ura, akinek leányát Jean, Joinville ura nőül vette”).
- ¹⁴ Csernus Sándor, „Országok, dinasztiák, uralkodók,” in Joinville, *Szent Lajos*, 372–373.
- ¹⁵ Sem azt, hogy apja részt vett az albigenek elleni keresztes hadjáratban is, sem pedig azt, hogy Guillaume érsek az ellenük való küzdelem során halt meg. A *Credó*-ban csak annyit mond az albigenekről, hogy noha a „perfekt eretnekek” (mint ahogy a szaracénok is) „sok penitenciát végeznek, de az nem szolgál a javukra, mert írva vagyon, hogy akik nem hisznek, elátkozottak lesznek.” Jean de Joinville, *Credo*, in Joinville, *Histoire de Saint Louis*, § 847. A „déli bárókkal” jó kapcsolatban lévő Thibaud gróf és bárói körében a „déliel” ellen vívott háború korántsem volt népszerű. Amint letelt az uralkodó általi hadba hívás kötelezően teljesítendő minimum szolgálat ideje, a champagne-i kontingens visszavonult, a király és környezete

nagy fölháborodására. Jean Richard, *Saint Louis*, 25-26.; Patrick Demouy, *Le sacre de Saint Louis*, in Isabelle de Gourcuff – Pierre-Yves Le Pogam, *Saint Louis* (Paris: Éditions du Patrimoine, CMN, 2014), 64.

¹⁶ Amikor János úr Guillaume de Joinville-ről ír, ismét ott a kínálkozó lehetőség, hogy beszéljen róluk. Mégsem teszi meg. Jogosan vetődhet föl a kérdés: esetleg azért nem, mert erről kissé más a felfogása? Vagy netán párhuzamosságokat lát a 13. századi dél és a 14. század eleji észak (Champagne) bárói szabadságainak letörésében? Mindenesetre tény, hogy Joinville-nek nincs egy dicsérő szava az albigensek elleni keresztes hadjáratról, és nincs egy elmarasztaló megjegyzése sem az albigensekről. Simon de Monfort-ról például úgy beszél, hogy „aki a király számára őrizte az albigensek földjét” – *qui lors gardoit la terre de Aubijois pour le roy* – és (minden kommentár nélkül) idézi Monfort oltáriszentségről mondott szavait: menjetek látni „ti, akik nem hisztek benne, mert én hiszek benne.” Uo., 15, 50.

¹⁷ És – Clairvaux *oblique*’ – nem felejt el megemlíteni az elődök kegyes alapításait sem (mint ahogy ezeket ura, Szent Lajos cselekedeteinek felsorolásában is külön kiemelte) Joinville, *Szent Lajos*, § 727, 728, 729, 758.

¹⁸ Az utolsó, aki jogosan viselhette Champagne grófságának a címét, Navarrai / Champagne-i Johanna, a címet még átörökölhette a fiára, Navarra királyára, a későbbi X. Lajosra, de csak addig, amíg francia királyként apja, IV. Fülöp örökébe nem lép.

¹⁹ A János úr utáni sénéchal Joinville-ek, már nem a hagyományos, szinte önálló tartomány feudális bárói – udvar-

bírói méltóságát viselik; „csupán” a király helyi „hivatalnokai.”

²⁰ Ezt mutatja a X. Lajoshoz írott levele is. *Lettre* in Joinville, *Histoire de Saint Louis*.

²¹ IV. Fülöp 1308. május 17.-én elosztja Szent Lajos csontereklýeit a jelentősebb egyházi és világi méltóságok között. Joinville, *Szent Lajos*, § 767.

²³ A Joinville-ek ősi vára (*Château D'Enhaut*) mellé egy reneszánsz vár épül a 16. században (*Château D'Enbas* vagy *Château du Grand Jardin*). Az előbbinek az állaga romlik; a végső csapást a francia forradalmi vandalizmus (1793) méri rá. Lerombolják, köveit széthordják, a szarkofágokat a köztemetőbe szállítják, és közös sírba helyezik. Joinville szarkofágja nem került elő. *Le Château du Grand Jardin, Joinville*, (Langres: Guéniot, 1993), 275–303. Jean de Joinville halálának 700. évfordulója kapcsán (2017) fölvetődött, hogy a felső várkastély területén ásatásokat folytatnak, mert úgy tartják, hogy a Joinville család történetének néhány tisztázatlan pontjára „még lehetnek válaszok a romok alatt.” Részletesebben: Csernus Sándor, „Tipikus és kivételes. A Joinville-ek: egy champagne-i bárói család kiemelkedése,” in Joinville, *Szent Lajos*, 275–277, 300–303.

²⁴ Joinville, *Szent Lajos* §766.

²⁵ Joinville neve előkelő helyen (harmadikként) említve szerepel a IV. (Szép) Fülöp pénzügyi politikája és „jogtipró” intézkedései miatt 1314 őszén szerveződött champagne-i bárói lázadás vezetői között.